

СЕМАНТЫЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РЭЛІГІЙНАЙ ЛЕКСІКІ НА МАТЭРЫЯЛЕ РАМАНА “ЗАЛАТАЯ ЖРЫЦА АШВІНАЎ” ВОЛЬГІ ІПАТАВАЙ

Беларускія пісьменнікі сёння часта звяртаюцца да тэмы мінулага. Менавіта гістарычная проза служыць маральнаму і грамадзянскаму выхаванню сучасніка, дапамагае чалавеку глыбей асэнсаваць перспектывы будучыні, абуджае пачуцці патрыятызму, гонару за Радзіму, выступае важным сродкам выхавання нацыянальнай самасвядомасці. Мастацкі зварот да гісторыі беларускага народа прасочваецца ў творчасці Уладзіміра Караткевіча, Генрыха Далідовіча, Вольгі Іпатавай, Уладзіміра Арлова, Леаніда Дайнекі, Вітаўта Чаропкі, Івана Шамякіна, Алеся Наварыча, Уладзіміра Ягоўдзіка і інш. Звернемся да раманыстыкі Вольгі Іпатавай, прызнанага майстра гістарычнай прозы. Пісьменніца змагла па-майстэрску перадаць у вобразах і сцэнах беларускую даўніну. Як справядліва заўважае Л. Савік, своеасабліваецца В. Іпатавай як гістарычнага апаведальніка ў засяроджанасці і глыбокай зацікаўленасці гісторыяй і асобай чалавека. Для пісьменніцы “важна даследаваць духоўны свет, маральны вопыт чалавека, праз чый драматычны лёс можна прасачыць, зведаць урок народнай гісторыі, сугучныя нашаму часу” [1, с. 4].

Раман “Залатая жрыца Ашвінаў” звяртае на сябе ўвагу актыўным ужываннем рэлігійнай лексікі. Гэты твор цікавы тым, што пісьменніца паказвае адметнасці тагачаснай рэлігійнай культуры не толькі беларусаў, але і многіх іншых народаў, што і прадвызначыла шырокае выкарыстанне разнастайных па семантыцы і паходжанні рэлігійнаму у мастацкім радку твора.

Рэлігійную лексіку, выбраную з рамана “Залатая жрыца Ашвінаў”, паводле семантыкі можна падзяліць на агульнарэлігійную, язычніцкую, хрысціянскую, ісламскую, будыйскую. Прыклады агульнарэлігійных лексем – *ахвяра*, *багіня*, *вера*, *рытуал* і іншыя: *некаторыя ўладары... сталі прыносіць ахвяры багам**; *багіня* [выбіла] *жалезнай дзідай аліўкавае дрэва; сто рытуалаў... маглі даць уладу над светам*.

Язычніцкія рэлігійныя: *мільгане між ссірацельных галін белая барада Белбога*; *Маладзейшыя жрацы з дубовымі галінамі ў руках стаялі каля абедзвюх брамаў*; *Раніцай збіраецца княжыч Войшалк імчаць з атрадам вояў на капішча*; *Разпораз у харчэўнях пастаялых двароў яна чула*

імя Бяртольда – французскага манаха з Рэгенсбурга, які з нечуваным поспехам змагаецца з рэшткамі паганства.

Даволі шмат у рамане будыйскай рэлігійнай лексікі: *у сне яму з’явіўся сам Буда; пажадай... каб вызваліўся ад пакутлівага кола нараджэнняў*; *Хочаш, я прачытаю табе Дадатковую Тантру з нашай Кнігі Кніг – “Чжуд Шы”?*

Сустрэкаюцца ісламскія рэлігійныя: *Хіба моляцца – але я і табе не забараняю маліцца твайму Алаху*; *Ён абліччам як Малік, што да жахаў прывык, бо пякельнага полымя ён вартаўнік*; *У мусульман заўсёды шмат тлуму*.

Хрысціянская лексіка: *Сама ахрышчаная ў сталым узросце... зрабіла адступніка-жраца сваім пастаянным прадказальнікам; малады княжыч, стаўшы манахам... перапісваў Евангелле; жрацы працягваюць спяваць гімны Агню-Агні, у якога тры іпастасі – сонца, маланкі і ахвярнага вогнішча; перад самым пострыгам ірвануў на радзіму*.

Хрысціянская лексіка падзяляецца на агульнахрысціянскую і канфесійную. Прыклады выкарыстання агульнахрысціянскіх рэлігійнаму ў рамане: *на металічных пласцінах, упрыгожаных яшмай і лазурытам, выбітыя сцэны з жыцця Хрыста і апосталаў*; *Каралі Свяшчэннай Імперыі заўсёды шчаслівыя атрымаць разам з каронай святое папскае блаславенне*; *Якой сілай ты лечыш, няхрышчаны чалавек з далёкай краіны?! Такія рэлігійныя ў тэксце рамана колькасна пераважаюць над канфесійнымі*.

Прыклады праваслаўнай лексікі нешматлікія: *паленцы, што ўжо складзеныя ў храме на высокім алтары ў тры акуратныя стосікі*; *Пра Іаана ж Цыміхія засталася ў памяці іншае – ён знішчыў балгарскую патрыярхію*; *За тое царква наша, як і іншыя, праследуецца*.

Яшчэ меншую групу ў колькасных адносінах складаюць каталіцкія рэлігійныя: *Спяшаліся туды, дзе яшчэ ўчора да глыбокай ночы шчыравалі муралі, завяршаючы капліцу-мураванку, над якой высіўся нязвычайнай формы крыж і ля якой меўся быць пабудаваным першы на Новагародчыне касцёл, дзеля чаго новапрызначаны біскуп Хрысціян ужо абышоў ледзь не ўсе багатыя дамы горада, збіраючы ахвяраванні*.

Такім чынам, семантычная характарыстыка рэлігійнай лексікі з рамана “Залатая жрыца Ашвінаў” В. Іпатавай ураджае сваёй разнастай-

* Тут і далей прыклады падаюцца паводле [2].

насцю і сведчыць пра шырынню пісьменніцкай эрудыцыі. Нездарма Н. Мацяш у водгуку на раман адзначыла: “Колькі старонак летапісаў, гістарычнай, міфалагічнай, мастацтвазнаўчай, філасофскай, медыцынскай літаратуры свету давялося ёй [В. Іпатавай] перагартыць, засвоіць, асэнсаваць, каб затым гэтак вабна і праўдзіва, узрушліва сказаць, нагадаць сучаснікам старыя ісціны” [3].

Звернемся да лексіка-семантычнай класіфікацыі рэлігіёнімаў, ужытых у рамане “Залатая жрыца Ашвінаў”. Колькасна вылучаюцца субстантывы. Найперш яны падзяляюцца на адушаўленыя і неадушаўленыя назоўнікі, першыя з якіх – найменні асоб у адносінах да рэлігіі. Сюды ўваходзяць як агульныя, так і ўласныя лексемы, уласцівыя язычніцкай, хрысціянскай, будыйскай і іншым традыцыям.

- Назвы чыноў нябеснай іерархіі: *Хіба моляцца – але я і табе не забараняю маліцца твайму Алаху, хаця ўсе ведаюць, што ёсць толькі адзін сапраўдны Бог – наш, візантыйскі, праваслаўны; гора той краіне, якая паддалася злему чараванню і дазволіла свайму духу-аберагальніку... прыняць заваёўніка! Мора пазбежеш, але кожнаму дэман адмерыць буры мірскай; Там, за старадаўнім палацам Канстанціна Багранароднага, аскіцрыі дзевы Памакарысты і святога Іаана.*

- Назвы прадстаўнікоў рэлігійнага кіраўніцтва, рознага роду святароў, прыслужнікаў: *знянацку запытаўся айцец Тамаш; [прыехаў] холмскі біскуп Генрых, дабіўшыся гэтага гонару не без моцнай падтрымкі аднаго з панскіх кардыналаў; былы еўнух пры двары нікейскага дэспата; жрацы з дубовымі галінамі ў руках; Пракляты Марасіні, патрыярх, хоча ўвогуле забараніць грэчаскія абрады.*

- Назвы манахаў, членаў манаскіх ордэнаў: *А крыжакам... жаніцца нельга, яны ж рыцары-манахі; доўга хадзіў па прасторных сваіх пакоях ціхмяны ўдзень манах-князь; пасадзіў каля гаспадара манашку.*

- Назвы прарокаў, праведнікаў, шматпакутнікаў, знаўцаў Святога Пісання, святых: *Пісала не на санскрыце – свяшчэннай мове жрацоў, а на мове стараславянскіх асветнікаў Кірылы і Мяфодзія; Прыхаматлівыя абрысы ратушы, храмаў Пятра і Блазіуса праглядваліся з акна; Ілля-прарок... кіраваў яго рукой; Я пакляўся ў царкве перад абразом Божым, перад святымі пакутнікамі, што ні разу не дакранаўся да гэтай жанчыны з грэшнымі намерамі.*

- Назвы асоб у залежнасці ад прыналежнасці да розных плыней веравызнання: *Усіх мы любім, усіх прымаем як братоў у Хрысце, – сур’эзна адказаў Тамаш; я воін Хрыстовы, і за-*

біваць магу толькі ворагаў; Раз-пораз у харчэўнях настаялых двароў яна чула імя Бяртольда – французскага манаха з Рэгенсбурга; У мусульман заўсёды шмат тлуму; ён грэшнік, а не праведны хрысціянін! – амаль закрычала яна; Раману Данілавічу цяпер не час пра язычнікаў думаць.

- Назвы ерэтыкоў, грэшнікаў, богаадступнікаў, сектантаў, варажбітоў, чарадзеяў: *На зваротным шляху кідаў грамабітны Пярун стрэлы ў адступніка; Ён раптам адчуў у ёй не... прыгажуню-вядзьмарку, служку чужых, невядомых багоў, а спакутаваную душу; Любіў ён і гаданні, таму пры двары часта бывалі то заклінальнікі змеяў, то жрацы-гадальнікі; У сваёй святліцы на самым версе каменнай вежы напружана ўзіраўся ўдалячынь маг-звяздар Вакула; пакараць двух святататнікаў.*

- Іншыя асабовыя рэлігіёнімы: *Маладзейшыя жрацы з дубовымі галінамі ў руках стаялі каля абедзвюх брамаў, праз якія маглі праходзіць вернікі; нехта з малельшыкаў кінуўся ў вогнішча; Іхнія паломнікі часта прыязджаюць у нашы манастыры.*

Сярод неадушаўленых субстантываў можна вылучыць наступныя лексіка-семантычныя групы (ЛСГ).

- Назвы рэлігійных кніг і іх частак: *Ці чытаюць у вас “Бхагават-Гіту”; перапісваў Евангелле; прачытаю табе Дадатковую Тантру з нашай Кнігі Кніг – “Чжуд Шы”; Ваявода... гучна чытаў “Псалтыр”; перачытаць Эклезіяста.*

- Назвы рэлігійных збудаванняў і іх частак: *на высокім алтары; дамініканская царква святога Блазіуса; Назаўтра ж раніцай дзяўчына паехала да свяцілішча Ашвінаў; І княжыч усё болей цікавіўся манастырамі, цэрквамі; хадзілі маліцца ў каталіцкія храмы.*

- Назвы рэлігійнага адзення і галаўных убораў: *Відэвут і Істр ужо спуціліся ў падземелле храма, каб пакінуць там свяшчэннае адзенне; за імі святар у парчовай фелоні з нашытым крыжам, следам за якім нёс чашу з вадой і крапілам з лісця вайі стары дыякан, чый стыхар быў якраз таго ж ліловага шоўку, як і туніка камітэсы; Увайшоў святар у залатой рызе; у біскупа ж, апроч чатырохвугольнай шапачкі, на якую надзеты доўгі белы каўпак – мітра, белыя рукавічкі.*

- Назвы прадметаў і аб’ектаў набажэнства, культавага рэквізіту: *Абярогі ад зла з дзвюма конскімі галовамі; на келіх, крапіла, бурсу, што з рук у рукі перадавалі біскупу служкі; У той жа момант адначасна закураліся кадзільніцы з духмяным ладанам; сярэбраны абруч з невялікім конусам наперадзе, у які быў упаяны крыж з бірузы; Ён нервова расхаджаў паміж храмамі, па-*

спрабаваў зазірнуць у вузкую аканіцу меншага, прыцягнены мігатлівым зьяннем **свечкі**.

- Назвы выяваў багоў, ідалаў, ікон, а таксама прыстасаванняў для іх захавання і прадстаўлення: *целюцца на падлозе перад абразамі; продкі Нікіфара выратавалі падчас нашэсця лацінян і захопу імі Візантыі ікону; з жорсткімі, як у драўлянага ідала, рысамі тэўтонец; пад вялікаю іконай Маці Божай... узвышаліся два разьбяныя крэслы; агромністыя палотны з лікамі Спаса і Маткі Боскай.*

- Назвы заповедзяў, малітваў, казанняў: *разам з дымам і малітвамі Агонь перадаў яго багам; кожную раніцу спяваюцца гімны-малітвы Сонцу, Багіні ранішняй зары і Ашвінам; парушыў завет і зазірнуў у святая святых храма; Усе ўсталі, пакуль святар чытаў памінальную малітву, успамінаючы нябожчыцу.*

- Назвы, звязаныя з царкоўнай службай і рэлігійнымі абрадамі: *Каралі Свяшчэннай Імперыі заўсёды шчаслівыя атрымаць разам з каронай святое папскае блаславенне; Тваё адпушчэнне... – там. І царкоўны запіс, – паказаў вачамі на абраз, які вісеў на сцяне; асуджалі маладога княжыча за яго нянавісьць да дзедавых звычаяў і старых багоў; Таму моўчкі гадалі прысутныя, каго прывядзе на памінкі князь Раман – самога біскупа ці, можа, каго з заморскіх паслоў; Казалі ў старажытнасці, што сто рытуалаў, калі прыносілі ў ахвяру каня, маглі даць уладу над светам.*

- Назвы аб'яднанняў служыцеляў рэлігійнага культу, царкоўных з'ездаў, судоў: *Былы ордэнскі каплан Хрысціян добра разумеў, якую ролю надае ягонай дзейнасці сам папа, і рыхтаваўся пашыраць межы свайго біскупства не шкадуючы сіл; Лаціняне і цяпер, праз шэсцьдзесят гадоў пасля заваявання Царгорода, не спыталіся аддаваць Рыму хаця б пятнаццатую частку даходаў, хаця, паводле дамоваў, мусілі б адпраўляць туды звычайную дзесяціну, якая, аднак, не была прынятая грэчаскім духавенствам да гэтага часу.*

- Назвы рэлігійных свят і перыядаў посту: *Не гаравай Агапій на тым пахаванні, але яго кароткая адлучка прыйшла на Купалле; Таму, праз стому і боль у бязважкім, як асенняе лісце, целе, ён убачыў такі ж бязмерна-светлы і калыхлівы, як Менцязь у берагах, дзень, калі на гадавое свята Ашвінаў прыехаў у храм літоўскі князь Міндоўг; Радуніца, калі мы радуемся сустрэчы з продкамі; На Сёмуху былі добрыя прыкметы.*

- Іншыя рэлігійныя назвы: *Аднак божы суд чакае ўсіх; Не бойся, ён не з царства Аіда; адляцела ў Ірый жонка Міндоўга; месца ў царстве нябесным.*

Зафіксаваны і абстрактныя рэлігійныя: *месца ахвярапрынашэнняў; Адтуль адпраўляюцца людзі, рэчы і першапродкі на віткі касмічнай спіралі, сюды яны і вяртаюцца пасля таго, як прайшлі свае коліцы быцця, непаўторна-вялікія для іх і такія маленькія для бяздоннай варонкі Быцця; Салім не перамяніў веру; сведчыць... аб граху смяротным; помсцілі насланнем – хваробай альбо смерцю.*

Акрамя субстантыўнай рэлігійнай лексікі, у рамана “Залатая жрыца Ашвінаў” ужываюцца рэлігійныя – прыметнікі і дзеясловы. Колькасна пераважаюць дзеясловы, прыметнікаў не шмат. Прыклады рэлігійнаў-прыметнікаў: *тры рытуальныя вогнішчы; вядзьмарскія злыя заклёны; у гонар духоўнага настаўніка; слабому зямному чалавеку.* Нешматлікія ад'ектыўныя рэлігійныя, зафіксаваныя ў рамана, абазначаюць уласцівасці, якасці асоб і аб'ектаў рэлігійнай сферы.

Дзеясловы-рэлігійныя: *Еўдакію адпявалі ў Касмідыі; павінен быў адпакутаваць яшчэ; шчодро ахвяруе на царкву; спачатку ён будзе маліцца; манах напярочыў; прыйшла да яго пакаяцца; нованароджаных найчасцей хрысціць; тут пакланяюцца святазарным і магутным братам-блізнятам Ашвінам.* Як бачым, рэлігійныя са значэннем дзеяння, выбраныя з рамана, у асноўным маюць сакральнае адценне значэння. Зместавае напаўненне твора абумовіла семантычны спектр такіх лексем.

Такім чынам, рэлігійная лексіка арганічна ўваходзіць у мову рамана “Залатая жрыца Ашвінаў” Вольгі Іпатавай. Письменніца шырока карыстаецца такімі словамі, каб найбольш дакладна рэканструяваць духоўны свет чалавека XIII ст. Зразумела, што без рэлігійных элементаў у гістарычнай прозе не абысціся, аднак адчуваецца асабліва аўтарская цікавасць да сакральнага, міфічнага, духоўнага, усяго таго, што так важна ў жыцці, каб ніхто не забыўся пра вечныя ісціны, пра дабро і зло, каб духоўная памяць вярнулася сучаснікам.

Спіс літаратуры

1. Савік, Л. Беларусь! Твая дачка я / Л. Савік // Прадывава : аповесць / В. Іпатава. – Мінск : Сталія, 2002. – С. 3 – 11.
2. Іпатава, В. Альгердава дзіда : раманы / В. Іпатава. – Мінск : Беллітфонд, 2002. – С. 7 – 317.
3. Мацяш, Н. Прачытаеш – сам пераканаешся : Ліст да сябра / Н. Мацяш // Культура. – 2000. – 8 – 14 крас.

Наталля ПЯТРОВА,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт.

Аўтар ахвяруе ганарар на развіццё часопіса.